

KS. ANDRZEJ CZAJA

DIAKONAT W ŚWIETLE NAUKI KATECHIZMU KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO O TRZECH STOPNIACH SAKRAMENTU ŚWIĘCEŃ

Niepokój i wątpliwości, o których pisaliśmy w zaproszeniu na to seminarium i jakie rodzą się przy lekturze 1554 numeru *Katechizmu Kościoła katolickiego* (skrót: KKK), są wynikiem zróżnicowanego czy nie do końca precyzyjnego określania kryterium przynależenia do hierarchii Kościoła.

W refleksji eklezjologicznej, nawet po Vaticanum II, funkcjonuje uproszczony schemat, w myśl którego do hierarchii należą ci, którzy mają udział w hierarchicznym kapłaństwie. Wymownym tego przykładem jest określenie hierarchii zamieszczone w *Encyklopedii Katolickiej* KUL: „Hierarchia stanowi **formę szczególnego udziału w odpowiedzialności i zarządzaniu Kościołem opartą na określonym teologicznie i prawnie ustopniowanym uczestnictwie w kapłaństwie Chrystusa** [podkr. moje – A. Cz.] wyróżnianą ze względu na podział funkcji w społeczności Ludu Bożego i stanowiącą podstawę ustroju właściwego tylko Kościołowi jako rzeczywistości bosko-ludzkiej [...]”¹ Z tekstu wynika, że uczestnictwo w hierarchii jest oparte na uczestnictwie w kapłaństwie Chrystusa. Ślady tego typu ujęcia wydaje się nosić na sobie także stwierdzenie H. Seweryniaka w podręczniku eklezjologii z 1996 r.: „To właśnie w tym sensie cały Kościół jest hierarchiczny – stanowi święty dar Boży, który wyraża i uosabia **kapłańskie**

Ks. dr ANDRZEJ CZAJA – adiunkt I Katedry Teologii Dogmatycznej KUL. Adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7. 20-039 Lublin, tel. (081) 533-32-31.

¹ A. S z a f r a ń s k i, *Hierarchia*. II. W *Kościele katolickim*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, pod red. J. Walkusza, S. Janeczka, S. Wielgusa [i in.], Lublin 1993, kol. 841

pośrednictwo diakonów [podkr. moje – A. Cz.], prezbiterów i biskupów z biskupem Rzymu na czele”²

Natomiast *Katechizm Kościoła katolickiego* za Soborem Watykańskim II ustawia rzecz inaczej. Hierarchia i kapłaństwo hierarchiczne nie są pojęciami tożsamymi. Podstawą udziału w hierarchii Kościoła jest udział w sakramencie święceń. Dlatego do hierarchii należą biskupi, prezbiterzy i diakoni. Ci ostatni nie jako mający udział w hierarchicznym kapłaństwie, lecz jako przeznaczeni w Kościele, za pośrednictwem aktu sakramentalnego, do pomocy (biskupom)³ i służenia (wszystkim). Jako tacy stoją na niższym stopniu hierarchii, ponieważ – przypomnieli Ojcowie Soboru wyjaśnienie *Konstytucji Kościoła egipskiego* – nakłada się na nich ręce „nie dla kapłaństwa, lecz dla posługi” (por. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”* 29⁴; KKK 1571).

Wyjaśnienie to jest w pełni uzasadnione, nie budzi żadnych wątpliwości, jeśli się pamięta, że diakoni są „uczestnikami posłannictwa i łaski najwyższego Kapłana w osobliwy sposób” (*Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, 41). Katechizm wyjaśnia, że przez sakrament święceń diakoni upodabniają się do Chrystusa, który stał się „diakonem” tzn. sługą wszystkich (por. KKK 1570). To samo przypomina się w *Wytycznych dotyczących formacji diakonów stałych*: „Diakoniat zostaje udzielony przez specjalne wylanie Ducha Świętego (wyświęcenie), które upodabnia przyjmującego te święcenia do Chrystusa, Pana i Sługi wszystkich”

Upodobnienie do Chrystusa Sługi, przyjęcie „postaci sługi” nie oznacza kapłańskiego urzędu, kapłańskiej władzy; nie jest podstawą do mówienia o kapłaństwie diakona. Chodzi tu o to, że diakon nie ma władzy składania Ofiary Nowego Przymierza.

² T e n ż e, *Święty Kościół powszedni*, Warszawa 1999², s. 62. Najczęściej w naszych rodzimych podręcznikach eklezjologii kwestii uczestniczenia diakona w hierarchii Kościoła albo się nie podejmuje (por. S. N a g y, *Chrystus w Kościele. Zarys eklezjologii fundamentalnej*, Wrocław 1982), albo przedstawia mało precyzyjnie (por. E. O z o r o w s k i, *Kościół. Zarys eklezjologii katolickiej*, Wrocław 1984, s. 134-137). Jednoznacznie wyraża się Cz. Bartnik (*Kościół Jezusa Chrystusa*, Wrocław 1982, s. 229), gdy pisze na temat natury diakonatu: „Ponieważ jednak [diakoniat – przyp. A. Cz.; też niżej] nie był stopniem kapłaństwa, dlatego [diakoni] zostali wybrani raczej spośród charyzmatyków (Dz 6, 3), ale byli ordynowani przez włożenie rąk apostołów (Dz 6, 6) jako należący do stopni hierarchicznych”

³ Przy święceniach diakonatu tylko biskup wkłada ręce. Oznacza to, że diakon jest specjalnie związany z biskupem w zadaniach swojej „diakonii” (KKK 1569; por. św. H i p o l i t, *Traditio apostolica*, 8).

⁴ [W:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 1967, s. 135.

Sam Chrystus Pan jest Arcykapłanem na wieki nie dlatego, że przyjął postać sługi (jak czytamy w hymnie o kenozie; Flp 2, 5 nn.), lecz dlatego, że „złożył Bogu samego siebie jako nieskalaną ofiarę” (Hbr 9, 14; por. 7, 26 n.; 10, 9-14). „Każdy bowiem arcykapłan ustanawiany jest do składania darów i ofiar, przeto potrzeba, aby Ten także miał coś, co by ofiarował” (Hbr 8, 3). I jak pamiętamy, choćby z wykładów chrystologii, tym „czymś” jest święte człowieczeństwo Chrystusa. Ofiarowane Ojcu stanowi fundament arcykapłańskiego urzędu Chrystusa.

Oznacza to, że podstawą mówienia o kapłaństwie, także w Nowym Przymierzu, jest zdolność składania ofiary; chodzi o sprawowanie Ofiary Eucharystycznej.

Tego stanu rzeczy nie podważała nawet reformacja, choć w opozycji do tendencji zawężających urząd (*ordo*) do pojęcia *sacerdos*, a jego władzy (*potestas*) do sprawowania Ofiary Eucharystycznej reformatorzy zbyt mocno i jednostronnie podkreślali pierwszeństwo przepowiadania słowa Bożego. Obecnie po Soborze Watykańskim II i pod wpływem dialogu ekumenicznego obydwie tradycje przewyciężają swe jednostronne ujęcia z przeszłości. Kościelnego urzędu nie zacieśnia się do kapłaństwa hierarchicznego, a wynikającą zeń władzę (*potestas*) odnosi się do trzech funkcji: przepowiadania słowa, sprawowania świętych sakramentów i kierowania wspólnotą.

W tej perspektywie można lepiej zrozumieć przytoczoną przez dra M. Marczewskiego wypowiedź Y Congara: „[...] diakon uczestniczy w sposób sobie właściwy i pełniąc swoją diakonię w działalności właściwej kapłaństwu hierarchicznemu: posługa słowa, celebrowanie eucharystyczne, kierowanie wspólnotą wiernych” Można powiedzieć, że diakon uczestniczy w tych trzech funkcjach właściwych kapłaństwu urzędowemu, ale w sposób sobie właściwy, tzn. w sposób niepełny, bo piastując urząd w Kościele (otrzymany drogą sakramentalnego aktu święceń), nie ma władzy sprawowania Eucharystii, a także władzy pasterskiej, tzn. jurysdykcji. Może pełnić jedynie funkcję współpracownika biskupa.

Krótko rzecz ujmując – diakon należy do hierarchii, ponieważ w sakramencie święceń otrzymuje urząd (*ordo*). Nie ma jednak udziału w kapłaństwie urzędowym, ponieważ otrzymany urząd, a właściwie otrzymany dar Ducha nie predysponuje go do sprawowania Ofiary Eucharystycznej i nie uposaża go w *iurisdictio*. Innymi słowy, „postać sługi” która znamionuje tożsamość diakona, nie upoważnia do przyznania mu statusu kapłana, nie uprawnia do mówienia o jego uczestnictwie w kapłaństwie hierarchicznym.

Nie można stawiać znaku równości między kapłaństwem hierarchicznym a hierarchią, a to z tego względu, że między prezbiterem a diakonem, ina-

czej aniżeli między biskupem a prezbiterem, zachodzi różnica nie tylko co do stopnia święceń, lecz także różnica co do istoty święceń. Diakon nie ma więc udziału w kapłaństwie hierarchicznym, ale to nie wyklucza jego przynależności do hierarchii. Wręcz odwrotnie, ponieważ podstawą przynależenia do hierarchii jest udział w sakramencie święceń.

Tak więc diakon należy do hierarchii, tzn. do grona tych, którzy piastują urząd w Kościele. Są to wszyscy ci, których Chrystus wybiera ze społeczności wiernych, aby służyli wszystkim, by wspierali cały lud wierny w realizacji misji wynikającej z kapłaństwa powszechnego (tzn. w aktualizacji potrójnej misji Chrystusa), i w tym celu obdarowuje ich szczególnym darem Ducha Świętego, tzw. władzą świętą, czyli zdolnością i powinnością działania w imieniu Chrystusa (*in persona Christi Capitis*).

O taki wybór i obdarowanie łaską Ducha Świętego dla służby nie tylko biskupowi, jak pisał Hipolit Rzymski, lecz wszystkim – jak poucza Sobór – prosi Kościół dla przyjmującego święcenia diakonatu w modlitwie święceń: „[...] użycz świętego Ducha łaski, gorliwości i pilności temu oto słudze Twemu, którego wybrałeś na posługiwanie Kościołowi Twemu oraz do donoszenia do miejsca najświętszego darów ofiarowanych Ci przez arcykapłana”⁵; analogicznie w rycie bizantyjskim (por. wystąpienie K. Stanieckiego). I właśnie ta szczególna łaska sakramentalna, o którą się prosi, dar Ducha Świętego, jest źródłem i podstawą wszelkiego urzędu w Kościele, w tym wypadku urzędu diakona. Specyfikuje ją istotne dopowiedzenie: „do donoszenia do miejsca najświętszego darów ofiarowanych [...] przez arcykapłana” Nie ma tu mowy o składaniu darów ofiarnych, a wobec tego nie może też być mowy o kapłańskiej posłudze diakona. I staje się w tym momencie bardziej zrozumiała sugestia ks. Seweryniaka, że diakoni nie dostępują czegoś, czego dostępują biskupi i prezbiterzy⁶

Tak więc posiadanie urzędu (*ordo*) bez cienia wątpliwości włącza diakona w hierarchię Kościoła. Ponieważ jednak urząd ten nie pociąga za sobą władzy sprawowania Ofiary Nowego Przymierza we Krwi Baranka, nie daje diakonowi udziału w urzędowym kapłaństwie. Wyjaśnia Jan Paweł II: „Istotnie, zgodnie z myślą i praktyką Kościoła diakonat należy do sakramentu

⁵ H i p o l i t R z y m s k i, *Tradycja apostołska*, [w:] M. M i c h a l s k i, *Antologia literatury patrystycznej*, t. I. Warszawa 1975, s. 308.

⁶ Seweryniak (dz. cyt., s. 105) odnosi do książki L. Bouyera *Kościół Boży*, Warszawa 1977, s. 406 n., zwł. przyp. 46.

kapłaństwa, nie stanowi jednak części kapłaństwa i nie pociąga za sobą funkcji ściśle kapłańskich”⁷

Tym samym nauka *Katechizmu* (nr 1554) podejmująca myśl Soboru Watykańskiego II nie budzi ani wątpliwości, ani niepokoju. Mogę się jedynie zgodzić z tym, że pewne sformułowania *Katechizmu* są mało precyzyjne. Przykładowo wskazane na początku naszego spotkania numery 1120 i 1121. Stwierdzenie: „Posługa święceń, czyli kapłaństwo *urzędowe* służy kapłaństwu chrzcielnemu” należałoby wyraźnie skorygować, gdyż posługa święceń obejmuje kapłaństwo urzędowe i diakonat. Z kolei w numerze 1121 byłoby dobrze zaznaczyć, że trzy sakramenty dają uczestnictwo w dwóch różnych co do istoty formach, sposobach udziału w jedynym kapłaństwie Jezusa Chrystusa.

Pokrótkę chcę się jeszcze odnieść do kwestii, która mnie osobiście bardziej jeszcze zainteresowała. Chodzi o rozumienie w ramach współczesnej eklezjologii *communio* tego poziomu urzeczywistniania się Kościoła-komunii, który określa się mianem *communio hierarchica*.

Dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła rozwijające eklezjologię *communio* (*Relatio finalis* Nadzwyczajnego Synodu Biskupów z 1985 r., adhortacja Jana Pawła II *Christifideles laici*, pismo Kongregacji Nauki Wiary *Communio notio*) pozwalają wnosić za Walterem Kasperem, że przez *communio hierarchica* należy rozumieć na poziomie Kościoła powszechnego kolegium biskupów, a na poziomie Kościołów lokalnych kolegia prezbiterów⁸. Jeśli jednak do hierarchii należą również diakoni, to rodzi się nieodparcie pytanie: dlaczego ich także nie włącza się do *communio hierarchica*? Dlaczego nie można mówić o kolegium diakonów? Czyżby nie można stawiać znaku równości między hierarchią a *communio hierarchica*, analogicznie jak między hierarchią a kapłaństwem hierarchicznym?

W odpowiedzi na te pytania trzeba najpierw przyznać, że dotychczasowe określenia *communio hierarchica* są mało precyzyjne. Na podstawie 22 numeru *Christifideles laici* można odnieść wrażenie, że *communio hierarchica* to komuniamających posługi urzędowe w Kościele, otrzymane przez przyjęcie sakramentu kapłaństwa (tak jest wprost w polskim tłumaczeniu, choć bardziej precyzyjne byłoby mówienie o sakramencie święceń). Jest to komuniam diakonii. U jej podstaw jest obdarowanie przez Zmartwychwstałego cha-

⁷ J a n P a w e ł II, *Posługa prezbiterów i diakonów*, Poznań 1998, s. 110.

⁸ Por. W K a s p e r, *Kościół jako wspólnota*, „Communio” Międzynarodowy Przegląd Teologiczny, 34(1986) 36.

ryzmatem Ducha, a wraz z Nim władzą i świętą mocą działania *in persona Christi Capitis*. Z tekstu zdaje się więc wynikać, że Jan Paweł II stawia znak równości między tymi dwoma pojęciami: *communio hierarchica* i hierarchia. Jednakże, gdy przechodzi się do „konkretu” wymienione wyżej dokumenty mówią wprost tylko o kolegium biskupów. W *Relatio finalis* (II, C, 6) mówi się ponadto o relacji pomiędzy biskupem a prezbiterami, relacji opartej na sakramencie święceń. Natomiast diakonów z biskupem łączy – zdaniem Ojców synodu – duch współpracy.

Dlatego – wyjaśnia Kasper – „za pomocą pojęcia *communio hierarchica* urząd biskupa zostaje związany z Kościołem powszechnym, a konkretnie ze wspólnotą – z papieżem i kolegium biskupim. Natomiast urząd prezbitera – z Kościołem lokalnym, tzn. z biskupem i prezbiterium. Jednakże związanie to dokonuje się w ten sposób, że na nowo zjawia się rozróżnienie *ordo* i *iurisdictio*”⁹ Oznacza ono zróżnicowanie między sakramentalną władzą święceń a władzą pasterską. I wobec tego, zdaniem biskupa Rottenburga, *communio hierarchica* jest typowym sformułowaniem kompromisowym, które wykazuje pewną niespójność sakramentalnej eklezjologii *communio* i prawniczej eklezjologii jedności. Stoi więc przed nami zadanie właściwego wyinterpretowania go. Wówczas może pomóc we właściwym zrozumieniu kolegialności w stosunku do prymatu¹⁰

Co te spostrzeżenia oznaczają jednak dla nas, gdy pytamy: dlaczego w kształtowaniu właściwego rozumienia pojęcia *communio hierarchica* nie bierze się pod uwagę diakona?

Otóż, gdy Kasper każe nam rozumieć *communio hierarchica* jako związane urzędu ze wspólnotą, ma na uwadze tylko ten urząd, który wiąże się ze stosowną władzą jurysdykcyjną czy to wobec Kościoła powszechnego, czy lokalnego. Tej zaś nie ma diakon. On nie jest jak prezbiter pasterzem wspólnoty¹¹ Nie ma jak prezbiter udziału (*participatio*) w pasterskiej władzy Chrystusa; nie może pełnić pasterskiej pieczy nad wspólnotą lokalną (parafią) pod władzą biskupa diecezjalnego (por. KPK 515, 1). Diakon może jedynie współpracować z biskupem (*cooperatio*). Czytamy w KPK 517, paragraf 2: „Gdyby na skutek braku kapłanów biskup diecezjalny doszedł do wniosku, że do współudziału w trosce o pasterzowanie parafią należy dopuścić diakona lub jakąś inną osobę nie mającą święceń kapłańskich, albo

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. tamże.

¹¹ Por. J a n P a w e ł II, dz. cyt., s. 33-36.

jakaś wspólnotę osób, to powinien ustanowić jakiegoś kapłana, który by posiadając władzę i uprawnienia proboszczowskie, kierował działalnością pasterską” Z tekstu wyraźnie wynika, że współudział, o którym tu mowa, nie jest możliwością związaną z urzędem diakonackim; więcej, gdy idzie o władzę pasterską, położenie diakona wydaje się w niczym nie odbiegać od osoby nie wyświęconej.

Tymczasem *communio* we wczesnochrześcijańskim rozumieniu, do którego Sobór wyraźnie wrócił, oznacza na pierwszym miejscu partycypację. Dlatego istotę Kościoła-komunii widzi się w uczestnictwie człowieka w trynitarnym życiu Boga. *Communio sanctorum* oznacza wspólnotę tych, którzy mają udział w „rzeczach świętych”, tzn. w Bożej prawdzie i Bożej łasce przez słowo Boże i święte sakramenty. Podobnie kategoria uczestnictwa pomaga wypowiedzieć trzy zasadnicze poziomy urzeczywistniania się Kościoła-komunii: *communio fidelium* – wspólnota wiernych, czyli tych, którzy mają udział w Chrystusowym namaszczeniu Duchem Świętym, a przez to udział w potrójnej misji Chrystusa; *communio ecclesiarum* – wspólnota Kościołów lokalnych, oznaczająca udział Kościołów lokalnych w powszechnym i odwrotnie – udział powszechnego Kościoła w lokalnych; podobnie interesujące nas *communio hierarchica* oznacza wspólnotę tych, którzy mają udział w *iurisdictio*, w pasterskiej funkcji Chrystusa.

Można powiedzieć krótko, że *communio hierarchica* oznacza komunie tych, którzy mają udział w kapłaństwie urzędowym Chrystusa, ponieważ tylko biskup i prezbiter uczestniczą w pasterskiej posłudze Chrystusa Arcykapłana. Pełnię jurysdykcji ma biskup; prezbiter w niej partycypuje.

Diakon ma *ordo* (urząd) od dnia swoich święceń, ale nie ma *iurisdictio* (pasterskiej władzy). Jako taki może być dopuszczony do posługi pasterskiej. Może „w imieniu proboszcza lub biskupa kierować rozproszonymi wspólnotami. [...] Jest to zastępcza funkcja, którą diakon pełni z upoważnienia Kościoła, kiedy trzeba zaradzić niedostatecznej liczbie kapłanów”¹² Ze swego urzędu otrzymanego przez sakrament święceń nie ma owej jurysdykcji, która wiąże go z daną wspólnotą i stanowi o przynależności do *communio hierarchica*.

W ten sposób okazuje się, że nie ma znaku równości nie tylko między hierarchią a kapłaństwem hierarchicznym, lecz także między hierarchią a *communio hierarchica*. Można natomiast powiedzieć, że do *communio hierarchica* należą ci, którzy mają udział w urzędowym kapłaństwie.

¹² Tamże, s. 116.

I WNIOSEK KOŃCOWY:

Diakon należy do hierarchii Kościoła, ale nie ma udziału w kapłaństwie hierarchicznym, gdyż otrzymany urząd służenia wszystkim nie predysponuje go do sprawowania Ofiary Eucharystycznej. Podobnie jak biskup i prezbiter – otrzymuje swój urząd drogą sakramentalnego aktu święceń, ale nie tworzy wraz z nimi *communio hierarchica*, gdyż jego urząd nie daje mu w Kościele władzy pasterskiej (*iurisdictio*).

Słowa kluczowe: urząd, diakonat, hierarchia, *communio*, kapłaństwo hierarchiczne, sakrament święceń.

Key words: office, diaconate, hierarchy, *communio*, hierarchic priesthood, sacrament of the priesthood.